

Рад примљен: 17.5.2019.
Рад прихваћен: 20.6.2019.

UDK: 323.1(495)“06“:929 Солон
Прегледни научни чланак
doi: 10.7251/NOE1907009

АЛЕКСАНДАР ВУЧКОВИЋ

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет
aleksandar.vuckovic.ff@gmail.com

КОНСТИТУТИВНИ КОНЦЕПТ ПРАВДЕ И ПРОБЛЕМ СТАБИЛНОСТИ ПРАВЕДНОГ ПОРЕТКА У СОЛОНОВОМ ПОЛИТИЧКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

САЖЕТАК

Рад представља интенцију да се Солонове политичке реформе, конститутивни концепт правде на којем се утемељује и проблем стабилности, сагледају из перспективе инкорпорирања традиционалних норми и релација у којима се правда представљала као одговор на друштвена превирања у атинском полису с почетка VI прије н.е. Оперативни принципи преко којих ће бити успостављана компарација и евалуација односе се на принципе дистрибутивности, еквиваленције, корелативности и јавности. Оправданост избора ових принципа за успостављање корелација и евалуације Солонових политичких реформи оправдава се чињеницом раног резеновања правде у хеленском искуству као релације између заинтересованих страна. Нарочит акценат је стављен на инкорпорацију ових принципа у Солоново писано законодавство које представља синоним у хеленском искуству за процес прелазака са оралног (обичајног) на писано законодавство, као и питање принципа стабилности политичког поретка.

Кључне ријечи: аристократија, криза, реформе, правда, Солон, принципи.

Увод

Докле сеже људско памћење, толико дубоко сеже и људско суочавање са питањем правде. Улога Солона и његових политичких, економских и социјалних реформи с почетка VI вијека прије н.е. представља важно свједочанство таквих напора. Његово законодавство је значајно јер приказује прелаз са оралног на писано законодавство у хеленском искуству. Због такве улоге, Солоново законодавство и концепт правде у којем се утемељује чини важан сегмент развоја хеленске духвности од Хомера до Аристотела. У различитим реферисањима и истраживањима посвећеним његовим реформама и концепту правде, изненађује чињеница да је сувише олако превиђено питање проблема стабилности праведног поретка у Солоновом искуству. Нарочито уколико имамо у виду колико је ово питање важно у савременим теоријама правде. Стога ћемо преко анализе Солонових политичких реформи настојати да анализирамо и дјелатни појам правде на којем се заснива уз краћи осврт на представе о правди које су његовом законодавству претходиле. Оваква интенција нужно иницира и потребу за интердисциплинарним тематизовањем као најприхватљивијим за овакву врсту приступа проблему који је назначен у називу рада. Увид у Солонове политичке, економске и социјалне реформе је немогуће добити без увида у историографска знања о друштвеним процесима епохе, док са друге стране појам правде представља појам који је утемељен на религијско-филозофском концепту хеленског искуства.

Социоекономско наслеђе Солонових реформи

У VII и VI вијеку прије н.е. дошло је до велике кризе полиса унутар хеленског свијета која се манифестовала у нарушавању традиционалних односа који су регулисали устаљени поредак живљења. Аристотел и Плутарх су сагласни у чињеници да је криза, прије свега, била економска и да се огледала у радикалној супротстављености између богатих и сиромашних (Аристотел, 1997: 39–40; Плутарх, 1963: 67). Истраживачи су настојали да утврде узроке те кризе тако што су у видокруг својих истраживања постављали земљишне односе у Атини и њихову повезаност са друштвеним групама које су обликовале поредак атинског полиса. Криза друштвених односа

која је обиљежила хеленски свијет у VII и VI вијеку прије н.е. пове-зана је са успостављеним друштвено-економским односима који сежу у период између 1100–900. године прије н.е. Све су прилике да су постојала два облика земљишне својине: приватни земљишни посједи који су припадали средњим и вишим друштвеним група-цијама и земљишни посједи на којима су се настањивали зависни сељаци, који су за кориштење земљишних посједа морали да плаћају закуп (Forsdyke, 2006: 328–329). Немогуће је у континуитету пратити даљи развој земљишних односа, али као чињеница остаје да до VII вијека прије н.е. нема помена о друштвеним немирима који теже промјени постојећег стања. Ствари се битно мијењају тек у VII вијеку прије н.е., када се широм хеленског свијета јавила криза која се манифестовала у захтјевима за промјену друштвено-еко-номских односа. Економска криза брзо је ескалирала у политичку и довела у питање функционисање полиса као јединствене синтезе која обједињује мјесто, политичку независност и људе, како оне који живе у градском језгру, тако и оне који настањују околна подручја (Osborne, 1999: 98). У покушајима да се ријеши криза, у архајс-ком периоду доминирају два обрасца: тиранско преузимање власти или законске и уставне реформе. Многи тирани су подржавани од ширих друштвених слојева, који су настојали да успостављањем вла-давине једног човјека у којем су биле садржане све полуге власти, заштите себе од аристократије. Стога су многи полиси у VII и VI вијеку прије н. е. искусили тиранију (Raaflaub, Ober, Wallace, 2007: 42–52).

На опште тенденције хеленског свијета није остало имуно ни атинско друштво. Први знак надолазеће кризе био је сукоб између супротстављених аристократских кругова који је кулминирао у покушају успостављања тиранске власти у Атини, у периоду око 630. године прије н.е. Овај догађај је везан за Килона, који је при-падао највишим круговима атинског друштва (Бјури, Мигс, 2008: 197–198). У складу са приликама тог времена, овај покушај насил-ног преузимања власти био је сукоб између двије аристократске породице које су имале одлучујући утицај на друштво.

Специфично је за Атину да се криза прво почела читавати као сукоб између аристократије. Иако је народ узео учешће у осујећи-вању Килоновог плана (Бјури, Мигс, 2008: 197–198), у том тренутку нису захтијеване промјене поретка полиса. Недуго затим изабран је Драконт (око 621. прије н. е.) да кодификује обичајно право (Ари-

стотел, 1997: 38; Aristotel, 1988: 72). Већ сама потреба да се овај чин спроведе иницира постојање кризе. Врло је вјероватно да је Драконтово именовање било посљедица потребе аристократских кругова да обезбиде своја права (Owens, 2010: 45). Томе у прилогу и тврдње које износе Аристотел и Плутарх. Аристотел наводи да је Драконтово законодавство директан узрок кризе која је ескалирала у раном VI вијеку прије н.е. Он тврди да је према Драконтовом законодавству „земља била добијена на *шијело* и да је *припадала мањини*“ (Аристотел, 1997: 38–39). Због таквог поретка у држави, према којем су многи били потчињени мањини, народ се дигао на борбу. Плутарх о узроку сукоба каже: „*Али стари раздор око устава изби међу Аџињанима изнова*“ (Плутарх, 1963: 67). У контексту процеса који су се одвијали у хеленском свијету, успостављање законодавства је представљао један од одговора на кризу. Из Аристотелових и Плутархових навода можемо закључити да је Драконтово законодавство кризу настојало да ријеши у духу схватања аристократије. У историографији се истиче значај овог законодавства због чињенице да су закони били дефинисани у писаној форми и тиме смањили могућност злоупотребе, као и чињеница да је тим отворен пут владавини закона. Такође, сама кодификација закона је створила могућност за њиховим даљим усавршавањем (Бјури, Мигс, 2008: 199; Owens, 2010: 47). Овакве оцјене су прихватљиве уколико посматрамо будуће процесе који су се одвили у Атини, али у вријеме када су ови закони донесени, они нису представљали суштинску добит за широке народне масе које нису могле да се сврстају у ред аристократије. Све службе атинског полиса у VII вијеку прије н.е. биле су резервисане за аристократију, која је као најважнији дио својих ингеренција видјела управо у могућности да суди и пресуђује. Ниједна група изван аристократије није имала никаквог удјела у власти, па отуда и није могла да рачуна ни на какву врсту редуковања утицаја који су имали припадници аристократије који су били у прилици да тумаче законе у складу са својим потребама, јер је устав „у свему био олигархичан“ (Аристотел, 1997: 36). У контексту ових навода можемо посматрати и изразито негативан контекст Драконтовог законодавства у каснијој традицији. Драконтово законодавство, које је протежирало једну друштвену групацију наспрам друге, која је била далеко бројнија, постало је директни узрок кризе која је претходила Солоновом именовању.

Неке од претпоставки су да је у Атини, у периоду око 600. године

прије н.е. аристократија представљала 10–20% свеукупне популације у Атини и да је контролисала огромну количину обрадиве земље, док остатак становништва није имао довољно земље да преживи без додатних прихода (Wess, 2006: 366). Оно што је изазвало велики број становништва Атине на побуну, која је пријетила да прерасте у грађански рат, јесу управо несносни услови у којима су се нашли због понашања аристократије. У центру кризе су се налазили економски разлози због којих су се ситни земљопосједници нашли угрожени од стране економски и политички супериорније аристократије. Посљедица политичке супериорности владајуће аристократије било је свођење великог броја Атињана на статус дужничког ропства које је неријетко завршавало и у фактичком ропству. „*Једни су обрађивали земљу и шести део прихода морали давати бољацима, због чега су се називали хектимиори (...) и кметови; други су давали у залој своја тела и поштајали робови поверилаца, те су морали код куће робовати или су као робље продавани у иностранство*“ (Плутарх, 1963: 67). Наведени образци понашања су угрозили функционисање полиса као заједнице, након чега је економска криза прерасла у социјалну, политичку и на крају моралну. Солоново именовање за архонта 594. прије н.е.¹ и добијање специјалних овлаштења представљају компромис свих грађана атинског полиса у покушају да се постојеће стање ријеша.

Солоново политичко законодавство и утемељујући појам правде

Свака врста законодавне дјелатности по својој природи већ унапријед иницира једно одређење или поимање правде на основу којег конституише елементе законодавстава. У контексту настојања за успостављањем праведног поретка, Солон се значајно ослањао на обичајне норме хеленског свијета чију генезу можемо пратити преко Хомерових и Хесиодових текстова, за које се сматра да у сржи свог представљања тематизују правду.² У контексту таквих

¹ Година Солоновог именовања на позицију архонта епонима била је предмет бројних расправа у претходном периоду. За начин датирања ове године вид. Hamond, N. G. I. (1940). *The Seisachtheia and the Homothesia of Solon*. The Journal of Hellenic Studies, vol. 60, 71–83.

² За садржајнију представу овог процеса од онога што ће се наћи у овом тексту погледати Kaluđerović, Ž. (2015). *Dike i Dikaosyne*. Skopje: Magnasken.

тумачења, отмица Хелене представља чин неправде према хеленским обичајима, не само зато што је она нечија жена него и због чињенице да она припада своме мужу. Такође, сукоб између Ахилеја и Агамемнона у *Илијади* се своди на спор око виђења правде која има везе са давањем свакоме онога што му припада. Ахилеј је сматрао да сваком хеленском вођи припада сразмјерна част која треба да произилази из признања његових заслуга и права која му произилазе из тог односа (Kaluderović, 2013: 23–35). Правда се разумијевала као нагодба, као врста поравнања. У Хомеровом представљању, правда, поравнање као правда, морала је да буде посредована учешћем агоре. Посредованост договора заснивала се на заклетви која је била јавна ствар, и као таква је била изговорена пред свједоцима. У том контексту процедуралност правде је представљена као очигледност унутар заједнице која је оличена у симболу агоре (Gagarin, Woodruff, 2015: 9). Једино на тај начин могло се говорити о валидности поступка који је претендовао да буде праведан (Kaluderović, 2013: 36–40). Резоновање правде је било упућено на појмове корелативности и еквиваленције. Гдје су ова два принципа нарушена, нарушен је и обичајни поредак који се на њима заснива, јер се правда стално односила на двије стране које су у сукобу који се рјешава само у уравнотежењу њиховог односа. Нарушена равнотежа успостављала се посредством принципа јавности и редистрибутивности добара и заслуга. Јако је важно нагласити да се редистрибутивност између добара и заслуга односила само на аристократију, што ће касније у Солоновом политичком законодавству представљати битан сегмент екстензивирању овог односа и на остале друштвене групације у полису.

У овом периоду хеленског развоја правда се није представљала само као ствар људи и људског уређења, него се односила на сваку врсту поретка.³ Зевс је у хеленским представама праведних односа као врховни бог био утемељитељ правде и њен заштитник. Хомерска правда симболизује шта је праведно да очекује одређена особа у одређеној ситуацији. Да би нешто било праведно, мора одговарати устаљеним нормама понашања које припадају обичајном поретку.

³ Према Калуђеровићу, правда је нарочито у „предфилозофско време и у једном делу пресократовске епохе имала знатно ширу конотацију, а њен универзализам огледао се у томе што је она представљала сваку врсту поретка, као што је супротна појава, неправда, била свако рушење тог поретка. Еволутивност хеленског поимања правде манифестовала се потом трансформацијом овог доминантно космичког *dike* у тзв. законску правду“ (Kaluderović, 2010: 10).

Нису постојали разрађени образци у виду правила који треба да одређују понашање, него се правда односила на оно што је праведно очекивати да би се успоставио праведан однос (Kaluđerović, 2006: 861–877).

Хесиод уноси представе које значајно кореспондирају са друштвеном ситуацијом у Атини на коју ће се Солонове политичке реформе директно односити. Хесиодово реферисање увелико тематизује нарастајуће проблеме у односима богатих земљопосједника и сиромашних сељака. Правда је представљана као предуслов за економско и социјално благостање, односно успостављање праведног поретка који представља суштину односа у полису. Такође, и код Хесиода се еквиваленција и корелативност појављују као елементи правде, с тим да се код њега супротност правди више не налази само у обичајном поретку, као код Хомера, него у односу на свијет природе. Отуда се таква врста еквивалентности појављује на метафизичкој равни као однос природног поретка према поретку људи који је заснован на закону (Kaludjerović, 2013: 86–87). Иако ће религијска представа о правди и даље имати значајну улогу у њеном перципирању, јачаће свијест о људској одговорности за праведно уређење људске заједнице. Прве изразитије манифестације те свијести могу се читавати у настојањима да се политичко-економске кризе из VII вијека п.е. ријеше у духу писаног законодавства.

Преко Хомеровог и Хесиодовог стваралаштва бисмо могли закључити да је је врло рано у хеленском искуству правда била схваћена као питање релације између заинтересованих страна. О правди се могло говорити само у односу на „простор“ који је омеђен радњама које се односе на дистрибутивност добра, заслуга и права, еквиваленцијом која се успоставља између та три добра, корелативношћу која карактерише тај однос и јавношћу као модусу у којем се успоставља уравнотежен поредак. Криза која је претходила Солоновом законодавству преко својих манифестација је била по својој природи директно нарушавање горенаведена четири принципа на којима се заснивало представљање правде. Пажљивом анализом Солонових политичких реформи и његовом одбраном принципа на којима је та реформа заснована у његовом писаном стваралаштву⁴, могуће је успоставити јасне паралеле са горенаве-

⁴ За све античке ауторе који су заслужни за очување Солонове фрагментарне заоставштине погледати Edmonds, J. M. (ed.) (1931). *Elegy and Iambus, Volume I*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0477>. Приступљено

деним принципима, као теоријским концептом који Солон користи за формулацију темељних политичких институција које врше расподјелу права и добара кроз писане законе у Атини с почетка VI вијека прије н.е. Иако су Солонове реформе обухватиле све аспекте живота полиса, у овом раду ћемо представити и анализирати само оне које се реферишу на успостављање нових политичких односа, као оних реформи које су имале најдалекосежније посљедице за политички развој Атине.

Да би Солон уопште започео конституисање политичке заједнице на измијењеним основама, морао је радикализовати своје прве законодавне поступке до те мјере да су ставили ван важења доминантне облике друштвеног општења до тада. Како је основни узрок кризе био економске природе, који је касније пенетрирао у све облике друштвеног општења, за један од најрадикалнијих Солонових поступака проглашен је акт који је познат као сисахтија или растерећење (Аристотел, 1997: 39; Плутарх, 1963: 70). Ова одлука се односила на „*сйварно укидање дуџова*,” (Плутарх, 1963: 70) чиме је Солон „*ослободио народ како за даџи љренуџак џако и за будућности, забранивши зајмове зајамчене џелима џозајмљивача (...) укинувши дуџове (...) како љриваџне џако и јавне*“ (Аристотел, 1997: 39). Плутарх такође, свједочи да је акт растерећења био његов први политички потез (Плутарх, 1963: 70). Овим актом су законски биле забрањене позајмице чије би осигурање било засновано на личној слободи појединца или његових укућана (Аристотел, 1997: 39).⁵ Претходни акт је имао за циљ директно суочавање са посљедицама кризе, док бисмо за други могли рећи да је био директно усмјерен на сам узрок те кризе. Солон је својим другим актом поништио важење Драконтовог законодавства. Овим поступцима Солон је ослободио неопходни простор за своје реформе које су ишле у правцу изграђивања нових политичких институција које треба да утврде заједницу на новим односима, који би били фундаментално другачији од оних које је затекао. Да није тако, вјероватно не би ни цјелокупно Драконтово

11.12.2018.

⁵ Солон се реферише на ове акте сљедећим ријечима:

*Онима шџо робови беху и
шџо љред тосџодарима дрхџаше својим слободу џовраџих.
Тако владавином закона љравичности и насиље ускладих,
а шџо обеџах све џо леџо и исџуних“.*
Преузето из (Аристотел, 1997: 44).

законодавство, са изузетком закона који се односио на убиство, било укинута као непоправљиво у новим околностима у којима се Атина требала наћи.

Након увођења директних мјера које су имале за циљ да утичу на узрок и посљедице кризе и њиховог стављања ван законодавног важења, Солон је започео структурално преобликовање атинског полиса, резонујући правду као уравнотежени однос свих грађана на принципима дистрибутивности, еквиваленције, корелације и јавности међусобног општење. Усмјеривши своје политичке реформе на саму срж традиционалних односа, извршио је нову класну расподјелу становништва засновану на потпуно другим принципима (Аристотел, 1997: 39; Плутарх, 1963: 73). Умјесто аристократског поријекла, које је било засновано на праву по рођењу, и на остало становништво, које није могло да се похвали тим статусом, Солон је класификовао друштво на четири класе које су одређене према имовинском стању и то на следећи начин:

Πεντακοσιομεδими – они који су убирали 500 медмина⁶ пшенице и више.

Χιλιεји (или коњаници) – чији се приход кретао између 300–500 медмина.

Σεπτιηίи (власници јарма волова) – чији се приход кретао између 200–300 медмина.

Тетии – сви они чији је приход био мањи од 200 медмина.⁷

Управо ово класно разграничење и релације унутар њега постали су предмет важења праведних односа. Принципи дистрибуције, еквиваленције, корелације и јавности између ове четири класе били су простор социјалне правде и у том односу се конституисао полис као политичка заједница. У односу на класну диференцијацију успостављен је и систем којим се регулисало преузимање функција, који је кореспондирао са количином одговорности коју одређени друштвени сталеж може да преузме у политичком животу. Према Аристотелу, најзначајније политичке дужности, попут девоторице архоната, благајника и повјереника, могли су да преузму

⁶ О употреби ријечи пентакосиомедими и мјерне јединице медмина види (Ehrenberg, 2011: 53–54).

⁷ Установљена расподјела класа на принципу економских карактеристика које су одређене на основу пољопривредних приноса свједоче да је у Атини и даље пољопривреда била доминантна привредана дјелатност. Вид. (Бјури, Мигс, 2008: 204).

само припадници пентакосиомедимна, хипеја и зеугита (Аристотел, 1997: 40; Плутарх, 1963: 73). Аристотел даље тврди да је Солон законски регулисао избор државних службеника тако што би свака фила⁸ предложила по десеторицу кандидата од којих би жриједом било изабрано девет који би преузели главне магистратуре. С обзиром на то да је укупни број фила био четири, бирало се између 40 кандидата (Аристотел, 1997: 41). Прије Солонове реформе, Ареопашко вијеће је бирало самоиницијативно чиновнике (Аристотел, 1997: 41). Генерално се сматра да је избор жриједом имао неколико посљедица на политички живот након реформе. Прва се тичала осигурања разноврснијег избора архоната, друга посљедица се односила на амортизацију могућих друштвених потреса уколико би неко од угледнијих грађана изгубио магистратуру, и на крају, као најзначајнија посљедица истиче се ограничавање политичких амбиција код аристократије, усљед чега су могли да дођу до изражаја и припадници других класа (Raaflaub i dr., 2007: 62). Са становишта расподјеле политичке моћи изузетно је значајна чињеница да је Солон омогућио и тетима, као најсиромашнијим становницима Атине, учешће у политичком животу. Тети су по први пут у историји Атине добили прилику да учествују у политичком животу, тако што су преко Солонових реформи имали прилику да учествују у раду скупштине и судства (Аристотел, 1997: 40; Плутарх, 1963: 73). Са новим законодавством, скупштина је постала отворена за учешће грађана из свих класа, чиме је Солон обавезао све грађане на политичку активност. Ово је потврдио и законским актом који се односи на обавезно учешће у политичком животу у тренуцима друштвених криза (Аристотел, 1997: 41; Плутарх, 1963: 75). Солон је прописао читав низ нових мјера којим се регулисала процедуралност у судству, све у жељи да прошири улогу сиромашнијег становништва у правосудном систему (Gagarin, 2006: 266). Солон је намјеравао да успостави такав систем политичке и судске одговорности према којој је требало да се успостави систем ограничења при могућој злоупотреби политичке моћи. Тети и њихово учешће у судским пословима пројектовани су у улогу друштвеног коректива од могућих злоупотреба од стране чиновника (Gagarin, 2006: 267). Овако успостављен рад скупштине у потпуности је промијенио начин функционисања који је био успостављен у прошлости. Као

⁸ Филе су представљале заједнице које су биле утемељене на крвном сродству и било их је четири у периоду у којем је живио Солон. Вид. (Бјури, Мигс, 2008: 230).

најбољу илустрацију ове радикалне промјене можемо навести слику која свједочи о обичајима из пршлости коју нам је пренио Хомер:

*„А кад би видео кога из љука и наш'о где виче,
нега би млаћнуо жезлом и ове му викнуо речи:
„Лудаче, мирно ти седи те слушај дрући што зборе,
који су бољи од тебе, а ти си нејунак и влашљив,
ни у рашу тебе не броје, а ни у већу“ (Homer, 2009: 35; 198–202).*

Свако ко је имао статус грађанина Атине добио је и дио политичког легитимитета. Односно, захтјеви најсиромашнијих грађана постали су политички валидни у руковођењу комуналних и судских послова полиса. Ниједна новоуспостављена класна групација, па тако ни она најсиромашнија, није била изван система политичког управљања. Сви грађани полиса су били укључени у систем праведних односа полиса тако што су били укључени у однос редистрибуције политичких права, заслуга и одговорности. Овим законодавством су се за разлику од обичајних норми које су као извор легитимних политичких захтјева препознавале само аристократију, проширене сфере политичког на цијело грађанство и тиме инкорпорирана легитимност политичких захтјева неаристократске популације. Сваком грађанину је допуштено да се жали пред судом, а чињеница да су обични грађани играли значајну улогу у новоуспостављеним судским органима, имало је значајне последице на њихову личну заштиту (Плутарх, 1963: 73–74).

У овако конституисаном политичком систему изразито занимљив аспект је проблем конгруентности исправног и доброг и његовог односа према проблему стабилности. Наиме, Солон је проблем конгруентности исправног рјешавао кроз односе принципа редистрибутивности права, заслуга и одговорности који је представљао дјелатни принцип правде у Хомерском добу, с битном разликом која се односи на проширење социјалних чинилаца који у таквом односу учествују. Руководеће начело овакве интенције засновано је на увиду да однос између права, заслуга и одговорности друштвених групација одговара фактичким могућностима заинтересованих страна да учествују у политичком животу. Праведан друштвени поредак у овом дјелатном концепту правде могао је бити само онај у коме се свакој друштвеној класи придају права и заслуге које кореспондирају са преузетим одговорностима политичког живота

(Kaludjerović, 2008: 106). Солону су свакако биле познате животне околности најсиромашнијег становништва из којих је произилазио и аргумент њихове немогућности да преузму највише државничке функције. Животна ситуација овог становништва била је ограничена свакодневним преживљавањем и мањком компетенција за преузимање највиших државничких положаја. Највише позиције власти су подразумевале адекватан ниво образовања и захтијевале неопходно искуство у бављењу државним пословима, а такве предиспозиције су имали само припадници аристократије, чији се живот у периоду прије реформи увећало и односио на вођење државних послова, и имућније становништво чији су чланови могли да се посвете образовању. Солон је расподјеливањем политичке моћи расподјеливао и политичку одговорност, успостављајући друштвени поредак на принципу исправно расподјелене одговорности.

Као највиши израз таквих увјерења свједоче и његови стихови:

*„Јер народ колико му приличи удостојих,
 части му не одузех, нишпи одвећ му је придогах.
 За оне што моћ имаху и бојаштивом имућни што беху,
 да неколичних мука немају учиних“* (Преузето из Аристотел, 1997: 43).

Одређујући елемент Солоновог поимања принципа дистрибуције, еквивалентности и корелативности између супротстављених друштвених групација заснован је на пропорционалности између права и обавеза које неком према статусу припадају. Ове реформе је обиљежило схватање правде као аритметичке сразмјере према којој свако треба да добије онолико колико му по преузетим обавезама у политичком дјеловању припада (Kaludjerović, 2008: 106). Овакво виђење није искључивало ниједну статусну групу из управљања полисом, али је битно утицало на њихове ингеренције и обим њихове одговорности у том руковођењу. У таквом дјелатном концепту исправност се односила на расподјеливање тежине одговорности свакој друштвеној групацији у оној мјери у којој је тај слој могао да поднесе преузете одговорности и на тај начин постане дјелатан чинилац у управљању полисом. Посљедица тако успостављеног система била је равнотежа која је требало да донесе социјални мир који је Солон представљао појмом *εὐνομία* (Raaflaub i dr., 2007: 67).

Принцип јавности и проблем стабилности праведног поретка

Традиционално мјесто и улогу у којој се читавао принцип јавности агора је задржала и у времену писаног законодавства. Наиме, према Солоновом указу, након завршетка свих законодавних процеса, закони су били записани на дрвеним плочама који су били означени бројевима, тако да су се према бројевима и цитирали у реферисањима на њих. Дрвене таблице су биле изложене на агори као најзначајнијем јавном мјесту хеленског полиса (Бјури, Мигс, 2008: 206). Писано законодавство је служило као гарант законодавних права, а њихова изложеност на тргу је означавала њихову транспарентност као гарант њиховог важења. Са писаним законодавством принцип јавности је утврђен стабилнијим нормама тумачења и редуковањем могућих злоупотреба у тумачењу. Учешће свих појединаца који су имали статус грађанина Атине у политичким и судским дјелатностима је најзначајнији аспект принципа јавности преко којег се настојала утврдити стабилност политичког поретка.

Проблем стабилности праведног поретка појавио се врло рано за Солон. Након што је објелоданио своју одлуку о укидању свих дугова, Солон је постао мета напада аристократије која је сматрала да је на тај начин оштећена (Аристотел, 1997: 42; Плутарх, 1963: 70–71). Убрзо се нашао на удару и друге супротстављене стране зато што није испунио очекивања сиромашних грађана о потпуној расподијели земље на једнаке дијелове (Плутарх, 1963: 71). Због ових одлука Солон је трпио изузетне притиске. Солон ову ситуацију сликовито описује у својим стиховима као човјека који са штитом стоји пред супротстављеним странама (Solon, *CURFRAG.tlg-0263.5*)⁹. Да није морао тако, потврђују нам и Аристотел и Плутарх, који тврде да је Солон могао лако постати тиранин да је одлучио да стане на једну од завађених страна, на шта га је и најближа родбина наговарала (Аристотел, 1997: 42; Плутарх, 1963: 68). Ова свједочења нам указују на веома важан аспект Солоновог законодавства. Премда је био у ситуацији да преузме потпуну власт у своје руке, он се држао консеквентно принципа правде којег је настојао да инкорпорира конституишући институције на којим је заснован дјелатни појам правде, вјерујући да стабилност на дуге стазе не зависи од појединаца, него од институционалног балансирања између супротставље-

⁹ Према нумерацији Edmonds, J. M. (ed.) (1931). *Elegy and Iambus, Volume I*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0477>.

них интереса унутар политичке заједнице. У односу на то увјерење Солон је изграђивао институционалну политичку културу засновану на писаном законодавству као дјелатном механизму преко којег институције функционишу. Гаранције опстојности праведног политичког поретка више нису биле ствар аристократије него цјелокупног грађанства, односно расподијељеног институционалног односа моћи између њих. О томе јасно свједочи Херодотово и Плутархово свједочанство да је важење закона било прописано на десет година, јер се Солон надао да је то довољно дуг период да се Атињани навикну на њих и да их прихвате као дјелатни принцип политичког одношења (Херодот, 1988: 19; Плутарх, 83). Други важан сегмент представља и чињеница Солоновог напуштања Атине након завршетка реформисања политичког законодавства. Његов одлазак је у директној вези са потребом да се живот полиса заснује на снази закона, а не на угледу законодавца.

Солон није имао прилику да уведе радикални облик демократије попут оног из половине V вијека прије н. е., али је зато направио коначни корак да се обезбиједи услови за тако нешто. Његовим политичким реформама сви су грађани били укључени у политички живот. Најсиромашније становништво је добило улогу у скупштини и судовима, чиме су прикупљали неопходно искуство у државничким пословима, што ће бити од огромне важности у даљем развоју демократских институција. Аристотел тврди да су три ствари у Солоновом законодавству имале најдалекосежније посљедице: *„Прва и највећа је што је било забрањено давати зајмове на шело; заштим, што је сваком ко што хоће постало моћуће да се заузме за оне којима је неправда учињена; те треће – чиме је, како се каже, ионајвише и ојачао народ – давање права сваком грађанину да учествује у раду суда“* (Аристотел, 1997: 42). Ако бисмо инсистирали да представимо политички концепт који је Солон настојао да оствари, могли бисмо га пронаћи у његовом резонувању појма *εὐνομία*, који је алудирао на праведан поредак.

ЗАКЉУЧАК

Један од значајнијих проблема досадашњих истраживања дјелатног концепта правде код Солона представљају уско дисциплинарни приступи. Неријетко су политичке реформе његовог законодавства

представљене без значајнијег интересовања за специфичност дјелатног појма правде који је у њима садржан, док је са друге стране анализа представљеног појма правде у његовој писаоној заоставштини занемаривала чињеницу да Солон није био само пјесник (филозоф) него и особа која је добила могућност да свој концепт правде институционално спроведе. Прилазећи овом проблему с обје стране, приказали смо цјелокупнију евалуацију конзистентности појма правде и његове друштвене имплементације.

Преко анализе социјално-економских околности и традиционалних представа о појму правде које су претходиле Солоновом законодавству, формулисали смо четири принципа преко којих је могуће освијетлити аспекте „физичког“ законодавства и преко њих конструисати дјелатни појам правде који их обликује. Утврђено је да се Солонов дјелатни принцип правде значајно подудара са Хомеровим представама о правди, као и Хесиодовим представама о нарушавању атмосфере полиса као манифестацијама неправде. Оба ова аспекта су значајно утицала на Солон када је формулисао свој дјелатни принцип правде.

У центру Солонових политичких реформи било је питање стабилности поретка и његовог дугорочног одржања. Транспонујући Хомерове представе о правди као питању односа између права и заслуга, Солон је формирао своје политичке реформе. Реформишући сталешку подјелу атинског друштва на четири класе и њихово дјелатно укључивање у политички живот Атине, формиран је простор за самјеравање социјалне правде у односу на права, заслуге и одговорности атинских грађана које из тог односа произилазе. Свака друштвена групација била је укључена у простор политичког у оној мјери у којој је аритметичко поимање правде видјело као оправдан однос између политичких права и одговорности. О социјалној правди се могло говорити само у односу на „простор“ који је омеђен радњама које се односе на дистрибутивност добра, заслуга и права, еквиваленцијом која се успоставља између та три добра, корелативношћу која карактерише тај однос и јавношћу као модусу у којем се успоставља уравнотежен поредак. Управо у уравнотеженом систему моћи, преузетих одговорности и расподјеле интереса између становника атинског полиса рјешавало се питање стабилности политичког поретка и он је представљао политички идеал оличен у појму *εὐνομία*.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Aristotel (1998). *Politika*. (Т. Ladan, prev.). Zagreb: Globus.
- Аристотел (1997). *Устави Аџински*. (П. Јевремовић прев.). Београд: Плато.
- Бјури, Ц. Б., Мигс, Р. (2008). *Историја Грчке до смрти Александра Великог I*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Edmonds, J. M. (ed.) (1931). *Elegy and Iambus, Volume I*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0477>. Приступљено 11. 3. 2016.
- Ehrenberg, V. (2011). *From Solon to Socrates. Greek History and Civilization During the 6th and 5th Centuries B.C.* London – New York: Routledge.
- Forsdyke, S. (2006). *Land, Labor and Economy in Solonian Athens: Breaking the Impasse Between Archeology and History*, in: J. H. Blok, A. P. M. H. Lardinois (eds.) *Solon of Athens. New Historical and Philological Approaches*. Brill Leiden – Boston: Koninklijke Brill NV.
- Gagarin, M. *Legal Procedure in Solon's Laws*, in: Blok, J.H., A. P. M. H. Lardinois, A. P. M. H. (eds.) (2006). *Solon of Athens. New Historical and Philological Approaches*. Brill Leiden – Boston: Koninklijke Brill NV.
- Gagarin, M., Woodruff, P. (2015). *Early Greek Legal Thought*. <https://researchers.dellmed.utexas.edu/en/publications/early-greek-legal-thought>. Приступљено 19. 9. 2018.
- Hamond, N. G. I. (1940). *The Seisachtheia and the Homothesia of Solon*. *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 60, 71–83.
- Херодот (1988). *Историја I*. (М. Арсенић, прев.). Нови Сад: Матица српска.
- Homer (2009). *Ilijada*. (М. N. Đurić, prev.). Beograd: Dereta.
- Kaluđerović, Ž. (2015). *Dike i Dikaiosyne*. Skopje: Magnasken.
- Kaluđerović, Ž. (2010). *Helensko poimanje pravde*. Novi Sad: IKZS.
- Kaluđerović, Ž. (2006). *Pravda – korektiv narušenog modusa egzistiranja*. *Filozofska istraživanja*, 104, god. 2, Sv. 4, 861–877.
- Kaluđerović, Ž. (2013). *Presokratsko razumevanje pravde*. Sremski Karlovci – Novi Sad: IKZS.
- Kaluđerović, Ž. (2008). *Razumevanje pravde u Solonovim elegijama*. *Arhe*, V, 97–107.
- Osborne, R. (2009). *Greece in the Making 1200-479 BC*. London - New

York: Routledge.

Owens, R. (2010). *Solon of Athens: Poet, Philosopher, Soldier, Statesman*, Brighton – Portland – Toronto: Sussex Academic Press.

Плутарх (1963). *Аѿински и римски државници*. (М. Н. Ђурић, прев.). Београд: Просвета.

Raaflaub, K. A., Ober, J., Wallace, R. (2007). *Origins of Democracy in Ancient Greece*. Berkley – Los Angeles - London: University of California Press.

Wess, H. V. *Mass and Elite in Solon's Athens: The Property Classes Revisited*, in: J. H. Blok, A. P. M. H. Lardinois (eds.) (2006). *Solon of Athens. New Historical and Philological Approaches*, Brill Leiden – Boston: Koninklijke Brill NV.

ALEKSANDAR VUČKOVIĆ

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy
aleksandar.vuckovic.ff@gmail.com

CONSTITUTIVE CONCEPT OF JUSTICE AND PROBLEM OF STABILITY OF A JUST ORDER IN SOLON'S POLITICAL LEGISLATION

ABSTRACT

The intention of this paper is to show Solon's political reforms, the constitutive concept of justice in which those reforms were based, and the problem of stability, from the perspective of incorporating traditional norms and relations in which justice is represented as a response to social conflicts in Athena from the beginning of the sixth century BC. The operational principles through which comparisons and evaluation are established are connected with the principles of distributivity, equivalence, correlation, and publicity. The choice of these principles for establishing evaluations of Solon's political reforms is justified by the fact that according to the early reasoning in the Hellenic experience, justice is considered as a relation between the interested parties. Particular attention is placed on the incorporation of these principles into Solon's written legislation, which is synonymous with the Hellenistic experience of the process of transition from oral (customary) to written legislation, as well as to the question of the principles of stability of the political order.

Keywords: aristocracy, crisis, reform, justice, Solon, social groups, principles